

СЕКЦІЯ VII. ІСТОРІЯ СХОДОЗНАВСТВА

УДК 930.1(477)+008.378.4.091(477.87-25)Гурницький
DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-414-9-51>

Ганус С. О.

ORCID: 0000-0002-4840-953X

старший викладач кафедри модерної історії України

та зарубіжних країн

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

СХОДОЗНАВЧИЙ СПАДОК КАЗИМИРА ГУРНИЦЬКОГО (ДО 100-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ ІСТОРИКА І ПОЕТА)

Ключові слова: українське сходознавство, Агатангел Кримський, Казимир Гурницький, історіографічний аналіз, соціологія науки, методологія дослідження.

Сухі беземоційні статті енциклопедичних довідників нагадують нам про попередників, напрацювання яких, як усталено, є основою нашого власного прагнення поглибити, відкоригувати чи розвинути уявлення, що склалися навколо певного предмета дослідництва. Поступ наукового знання є кумулятивним процесом. Аналіз складного мережива думок та ідей, згенерованих інтелектуалами, має й цілком прагматичні цілі: навчатись, а можливо, й надихатися прикладом тих, хто ціннісними та якісними характеристиками своїх студій може послугувати орієнтиром для наслідування.

Британська філософія Г. Патнем мала рацію, стверджуючи, що тема факту і цінності є такою, що цікавить усіх [6, с. 138]. Розв'язати дихотомію факту науки та ціннісного виміру допомагає занурення в “живу” біографію науковця. Саме в ній ми знайдемо відповіді щодо мотивів вибору предмета вивчення, впливу на судження і висновки соціокультурного середовища, яке так чи інакше їх опосередковує. Ювілейні дати посилюють цікавість до персонажів з галереї науковців, як це було у 2021 р. щодо А. Кримського чи вже цього року з нагоди 100-річного ювілею К. Гурницького. Побіжно виникає потреба виправлення тверджень, на кшталт того, що “після отримання Україною незалежності виникла потреба у відновленні втрачених традицій сходознавчих студій” [2, с. 212]. Цілковитої втрати цих

традицій не сталося, про що свідчить, серед іншого, життєпис нашого головного героя, про якого можна почерпнути інформацію лише з побіжних згадок в історіографічних дослідженнях та з кількох енциклопедичних статей.

Казимир Гурницький (1924–2019) – педагог і науковець, кілька десятиріч життя якого були пов’язані з Ужгородським держ. ун-том (нині національним). Він був втіленням мудреця з розумними проникливими очима, носієм інтелігентності та академічної науково-педагогічної культури вищої проби. Зміст його авторських лекцій був далеким від стандартів і шаблонів тодішніх підручників, які були важкими для читання та засвоєння. За формулюванням з однієї з характеристик за підписом завкафедри про те, що викладач “багато уваги приділяє підготовці лекційного курсу” [1, арк. 40], криються реалії ретельної попередньої роботи з джерелами та літературою, часто-густо вночі напередодні занять, бо стабільні підручники з’явилися лише наприкінці 1960-х рр. Повсякчас демонструвалася обізнаність із науковими і білянауковими новинами, фаховими та літературними публікаціями. Як це нині мовиться, доц. К. Гурницький був у тренді наукового і культурного життя. Запам’яталися його лекції на теми культури країн Сходу та Африки, на яких він декламував власні україномовні поезії у стилі японських хоку і танка, що надавало дійству тонкого східного колориту. З 1963 р. з-під його пера вийшло кілька поетичних збірок. Тому запис про К. Гурницького в “Енциклопедії сучасної України” представляє його передовсім як літератора [8], хоча це уявлення є, відповідно, неповним.

А. Кримський та українське сходознавство – це практично синоніми. Але станом на 1960-ті рр., коли вчений лише нещодавно був реабілітований, це було зовсім не так. Повноцінної наукової біографії Кримського не існувало, адже все опубліковане до того часу, за словами К. Гурницького, являло собою лише зернятка думок, розсипані, крім того, переважно в дослідженнях, що безпосередньо не стосуються вченого [4, с. 7]. Комуś потрібно було здійснити вдячну справу: практично з нуля відтворити віхи біографії і надати їй цілісності, дати оцінку внескові Кримського в розвиток сходознавства, зняти негласну конвенцію згадувати його якомога рідше, одним рядком в узагальнювальних працях. Якраз за останнє й узявся К. Гурницький, пріоритет чого є беззаперечним. Тему йому підказав тодішній завкафедри всесвітньої історії, керівник його дипломної роботи і дисертації проф. І. М. Гранчак. Підважуючи вищезгадані альтернативи ціннісного вибору, зауважимо, що можна було піти простішим шляхом, обравши якусь “смажену” тему, яка з наукою не мала нічого спільного. Багатьом, за спостереженням А. Портнова, за “уламки наукової свободи”

доводилося платити браком кар'єри, учнів, школи або відшукувати способи “співжиття з системою” [7, с. 11], часто йдучи на компроміс із сумлінням, або й узагалі відмовлялись від нього, як від зайвої перешкоди соціально-кар'єрному зростанню.

К. Гурницький, пішовши таким шляхом, міг би без проблем захиститися й далі займатися викладанням та улюбленою поетичною творчістю. Тим паче що він був ветераном війни, мав бойові нагороди і в цій іпостасі користувався б преференціями. Але у відповідь на таке припущення наш герой з іронічною усмішкою відповів: “А навіщо мені це було треба?” [3]. Не цураючись земної слави, втім, Гурницький був далекий від дешевої кон'юнктури, прагнув залишитися науковцем, мав тверді особистісні принципи і ціннісні орієнтири, які дали змогу уникнути оманливих життєвих спокус. У його особовій справі, у мотиваційній частині заяви про зарахування на викладацьку посаду на кафедрі всесвітньої історії УжДУ (від 6.09.1962), не випадково з'явилося формулювання про “покликання” [1, арк. 31 зв.], яке ми розглядаємо як *keyword* життя і науково-педагогічної кар'єри. І воно постало не заради красного слівця.

Показовий епізод стався під час обговорення професійної діяльності К. Гурницького за період 1972–1977 рр. у зв'язку з переобранням на посаду доцента кафедри. Йшлося про різкість його висловів і “недипломатичну” персональну характеристику стосовно когось із колег, серед яких були й відставні партпрацівники та відверті кон'юнктуристи. Одна з яскравих постатей колективу доц. В. Олаг представив прямоту і принциповість Гурницького як чесноту, “котрій багато чому можна повчитися” [1, арк. 75]. Поза сумнівом, ці особистісні риси, зокрема брак моральної “еластичності”, і стали головним запобіжником спокусі піти у своєму дослідництві легким шляхом, перетворивши справжню науку в “дослідження” сумнівної якості.

У доінтернетні часи бібліотечна та архівна евристика являла собою багатомісячне сидіння над книгами і паперами. Викладачі, які активно працювали як дослідники, полюбили брати години архівно-музейної практики в Москві та Ленінграді, щоб паралельно працювати в архівах та бібліотеках цих міст. Літні вакації або тижні практики були в цьому сенсі своєрідними творчими відпустками. Природно, що, кілька років збираючи матеріал, Гурницький не вкладався в терміни, за що піддавався критиці. Але зрештою робота була виконана.

Оскільки захист планувався в Інституті історії АН УРСР, то тему роботи було узгоджено з тодішнім директором акад. А. Скабою, який до своєї академічної каденції перебував на посаді секретаря ЦК КПУ з ідеологічної роботи (1959–1968). Треба віддати належне колишньому партійному функціонерові – він чудово розумів значення Кримського

в історії сходознавства та україністики і з ентузіазмом підтримав починання, обіцяючи успішне проходження процедур захисту. Збіглися різні обставини, що сприяли ініціативі щодо підвищення статусу захисту до докторського ступеня, хоча К. Гурницький не був ще кандидатом наук. Було визначено дату і видруковано бюлетені. Здобувачеві невдовзі мало виповнитися 50 років. Крім того, анкета дисертанта була бездоганною. Але у справу втрутився прикрий випадок. З незрозумілих міркувань, чи то із заздрості, чи то з бажання показати, хто є хто, тодішній віцепрезидент АН УРСР, мовознавець і відомий русифікатор акад. І. К. Білодід безапеляційно заявив: “Кримський – не Франко” і “порадив” відмовитись від ідеї винесення теми на захист як на рівень докторської [3]. Гурницький був людиною з філософським складом мислення, спокійно сприйняв прикрий поворот справи і після успішного захисту кандидатської продовжив працювати над проблематикою історії українського сходознавства. Було підготовлено програму і конспект спецкурсу, а також низку відповідних публікацій. Тобто Гурницький і далі розробляв розширений варіант дисертabelьної теми.

Одночасно було подано заявку на публікацію наукової біографії Кримського до видавництва “Наукова думка”. Бувши закоханим у свою тему, як це властиво справжньому дослідникові, Гурницький ніяк не міг скоротити текст до встановленого обсягу. Але рецензент чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко порадив “сховати” частину тексту у примітки й коментарі [3]. Поява біографії А. Кримського зацікавила й видавництво “Наука” в Москві, яке в 1980 р. опублікувало її розширений російськомовний варіант у серії “Русские путешественники и востоковеды” [5].

Як висновок зачитуємо формулювання Гурницьким мети його наукових студій: “...Розкрити в історіографічному плані місце історичної спадщини Кримського **у вітчизняній науці**, визначити значення його праць **для сучасності**”. Надважливо, що під “вітчизняною наукою” він мав на увазі не російську історіографію, про яку завжди вів мову як про зовнішню щодо української, яку й назвав “вітчизняною”. Адже, вивчаючи віхи життя та творчості Кримського, він своєю чергою добре знав і розумів їхні смисли та цілі. Не вирізнявся він і бездумним цитуванням “класиків” марксизму-ленінізму до теми і не до теми. Напевно, пощастило Гурницькому встигнути захиститися і видати два варіанти біографії Кримського, бо в 1973 р. стартував сумнозвісний період “маланчуківщини” і з такими показовими формулюваннями про “вітчизняні” контексти, що суперечили концепції єдиного радянського народу, можна було заробити звинувачення в “націоналістичному ухилі”. Рухаючись

до 100-річного ювілею К. Гурницького, підсумуємо, що цій обдарованій людині, яка реалізувала себе і як педагог та дослідник, і як творча особистість, ми завдячуємо його ціннісним вибором, втіленим у наукових працях, лекціях, поетичних пробах, якими досвід попередніх поколінь передавався наступним поколінням.

Література:

1. Архів Ужгородського національного університету. Особові справи працівників, звільнених у 1993 р. Т. 2. В–Ж.

2. Величко І. Г., Корилюк А. Ю., Плетюк Р. М. Дослідження розвитку орієнталістики від часів видатного українського вченого Агатангела Кримського до сьогодення // Молодий вчений. 2021. № 11 (99). С. 211–214. URL:

file:///C:/Users/2BA0~1/AppData/Local/Temp/2450-%D0%/

3. Ганус С. О. Запис бесіди з К. І. Гурницьким 16 лютого 2016 року. Особистий архів.

4. Гурницький К. І. Кримський як історик. Київ: Наукова думка, 1971. 182, [2] с.

5. Гурницький К. И. Агафангел Ефимович Крымский / Отв. ред. И. М. Смилянская. Москва: Наука, 1980. 192, [2] с.

6. Патнем Г. Розум, істина й історія: пер. з англ. Київ: Вид. дім “Альтернативи”, 2003. 232 с.

7. Портнов А. Історії істориків. Обличчя й образи української історіографії ХХ століття. Київ: Критика, 2011. 236 с.

8. Хланта І. В. Гурницький Казимир Іванович // Енциклопедія сучасної України: електронна версія / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=24850